

Şehit Enver Paşa

Enver Pasha Martyr

Prof. Dr. Yusuf SARINAY *

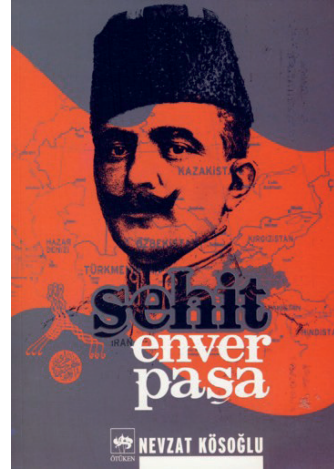
Osmanlı devletinin tasfiyesiyle sonuçlanan 20. yüzyıl Türk tarihinin iyi anlaşılabilmesi için birçok iç ve dış faktörün yanı sıra imparatorluğun kaderini şekillendiren en önemli şahsiyet olan Enver Paşa'nın sağlıklı bir tahlili elzemdir. Zira Enver Paşa; karakteri, yaklaşımları ve faaliyetlerindeki sıra dışılık sebebiyle çok az anlaşılabilmiş, birçok insan farklı sebeplerle onun hakkında yanlış ve haksız peşin hükümlere sahip olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın "Enver bir güneş gibi doğmuş, bir gurub ihtişamıyla batmıştır. Bunun ortasını tarihe bırakalım" değerlendirmesini yaptığı Enver Paşa'nın tarifi zor dünyasını Nevzat Kösoğlu Şehit Enver Paşa adlı hacimli kitabında layıkıyla değerlendirmektedir. Enver Paşa ve döneminin ileri gelenlerinin anılarını, yapılan bütün çalışmaları ve kaynakları titiz bir şekilde karşılaştırmalı olarak inceleyen ve değerlendiren Kösoğlu, kitabında Enver Paşa hakkında ileri sürülen her iddianın sıhhatini sorgulamakta, okuyucuya yeni ufuklar açmaktadır.

Nevzat Kösoğlu kitabının mukaddimesinde şu hususları vurgulamaktadır:

"Osmanlı'nın çöküşü de kuruluşu gibi bir dstandır. Çöküşün kahramanları olan neslin bayraktarı Enver Paşa'dır. Onların varlığıyla İmparatorluğun çöküşünü birlikte düşünmek şaşırtıcıdır ve haksızlık gibi görünür. Onların yürekleri dağ gibiydi; hayalleri de öyle... Asla küçük düşünmüyorlardı. Yüce Devlet'i, ülkesi ve milletiyle kurtarmak için kendilerini ateşlere atarken, her biri İmparatorluğun bir uzak köşesinde, bütün Müslüman dünyayı kurtarmayı düşlüyor ve bunun heyecanı ile sarsılıyorlardı. Büyük düşünmek, büyük rüyalar görmek büyük zamanların

* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Öğretim Üyesi

görüntüleridir. Oysa bunlar çöküyorlardı ve çökerken bile yüreklerindeki ve kafalarındaki büyüklükleri terk etmiyorlardı.

Sonra, Anadolu'ya çekildik. Artık onları anlamak zorlaştı. İnsanlarımızda yürekler daraldı, ufuklar kapandı; araya anlamsız siyasi endişeler girdi. Erzurum'u, Sarıkamış'ı "Turan" zannedip Enver Paşa'yı, "askerlerimizi Turan yolunda kırdırmakla" suçladık. Oysa, dedelerimiz Irak'ta, Filistin'de, Kafkaslar'da, Çanakkale'de vatan topraklarını savunuyorlardı. İngiliz ordularının buralarda ne aradıklarını sormak yerine, onların yüce makamlarını tartışmaya açtık...

Enver Paşa o mübarek neslin başbuğu idi."

Şehit Enver Paşa üç ayrı bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm, Enver'in beylikten paşalığa uzanan öyküsünü anlatmaktadır. Burada işlenen, tarihe asıl izini Paşa sıfatıyla bırakacak olan Enver karakterinin oluşum safhasıdır. Abdulhamid yönetiminden kurtulma fikri, tüm İttihat Terakki mensupları gibi Enver Bey'in zihninden çıkmaz. Bu fikre göre, Devlet-i Aliyye'nin Batı karşısındaki sürekli ezikliğine son vermek, yalnızca Abdulhamid'in tahttan indirilerek meşrutiyet rejiminin geri getirilmesi ile mümkün olabilecektir. İmparatorluğu oluşturan her millete ait temsilcilerden mürekkep bir Meclis idaresi kurtuluşun yegane ilacıdır. Yakın bir gelecekte ne tür felaketlere yol açacağı tecrübe edilecek olan bu fikre aşırı inancı, Enver Bey figürünü erken yaşında karşımıza çıkarmıştır. Kösoğlu, Enver ve arkadaşlarının Abdülhamid yönetiminin tasfiyesi eksenli çabalarının doğurduğu olumsuzlukları da göstermekten geri durmamaktadır.

Onun kabına sığmaz ve korkusuz karakterinin, kurtuluş kapısı olarak gördüğü meşruti yönetime olan adanmışlığı ile birleşmesi, tarihimize II. Meşrutiyet olarak kaydedilen büyük hadisenin en önemli faktörlerinden birisi olacaktır. Haziran 1908'de dağa çıkarak sahip olduğu her şeyden ve geleceğinden vazgeçen Binbaşı Enver, bir ay sonraki Devrimin kıvılcımını çakan hareketi başlatmakla hürriyet kahramanı ünvanına sahip olmuştur. Enver Beyin, meşrutiyet rejiminin tesis edilmesini sağlamak için dağa çıkarken Allah ve Peygamber'in yardımını dilemesi ve içinde bulunduğu tevekkül hali, kendisini iteleleyen motifleri iyi analiz edebilmemiz için önemlidir. Kösoğlu, eser boyunca Enver Paşa'nın eylemlerinin ardında saklanamayacak kadar güçlü bir iman duygusu olduğunu bize sık sık gösterecektir.

Kösoğlu, Enver'in daha bey iken paşa gibi ilgi ve hürmet gördüğü Trablusgarp günlerini de bu ilk bölümde anlatmaktadır. Trablusgarp'a Enver Bey ile birlikte başta Kurmay Kolağası Mustafa Kemal olmak üzere, Albay Neşet Bey, Fethi Bey (Okyar), Eşref Bey (Kuşçubaşı), Nuri Bey (Enver Bey'in kardeşi), Süleyman Askeri Bey ve Halil Bey (Enver Bey'in amcası) gibi birçok idealist genç subay da gitmişti. Hakikaten, Trablusgarp müdafaası, arkadaşları ile birlikte Enver Bey'in arzularını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu gücü kendisine sağlayacak olan iki önemli başarıdan birisidir. Kitapta yer alan zengin bilgiler, Enver Beyin burada verdiği mücadelenin gerçekten ne derecede önemli olduğunu göstermektedir. 1908'de Osmanlı'yı kurtarmak hayali uğruna her şeyinden vazgeçerek dağa çıkan Enver Paşa, Ekim 1911'de, mümkünse İtalyan işgalini sona erdirmek, değilse Osmanlı'nın şe-

refini kurtarmak adına, İmparatorluğun resmen gözden çıkarmak zorunda kaldığı Trablusgarp'a, yine her şeyinden vazgeçerek gitmiştir. Kösoğlu, Enver Bey ve arkadaşlarının Trablusgarp'ta yokluklar içinde neler başarabildiğini göstererek bizlere adeta mesaj vermektedir.

Kitabın ikinci bölümünde, Enver Bey artık Enver Paşa olarak karşımıza çıkmaktadır. O artık Başkumandan Vekili, Genelkurmay Başkanı ve Harbiye Nazıdır ve İmparatorluğun en zor günlerinin sorumluluğunu üzerinde taşımaktadır. Bu zor günler İmparatorluk gibi Paşa'nın da bahtını değiştirecektir. Paşa'ya yönelik en ağır eleştiriler de bu dönemdeki faaliyetleri ile ilgilidir. Birinci Dünya Savaşı ve Sarıkamış faciası gibi olaylarla ilgili Paşa'ya yönelik eleştirileri ayrı ayrı ele alan Kösoğlu, farklı kaynaklardan karşılaştırmalı alıntılarla bu eleştirilerin sıhhatini incelemektedir. Bu incelemeler, Birinci Dünya Savaşı'na girişimizin kaçınılmaz olduğunu, Sarıkamış faciasında ise Enver Paşa'nın planının uygulanmamasının felaketi getirdiğini göstermektedir.

Bu bölümde Kösoğlu'nu, İmparatorluğun dört bir ucunda Enver Paşa'yı takip ederken buluyoruz. Paşa, sahip olduğu yetkilerin doğası gereği İstanbul'da kalmak yerine savaşın her cephesinde bulunmaya çalışmıştır. Kafkas Cephesinde komutayı bizzat üstlenen Paşa; Galicya, Çanakkale ve Arap topraklarındaki cephelere ziyaretlere bulunarak yerinde denetim yapmakta ve ziyareti ile askere moral vermeye çalışmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması ile ülkeyi terk eden Enver Paşa Kösoğlu'nun özenle göstermeye çalıştığı gibi, bu terk ediş bir kaçış değil, aksine bir kurtuluş planıdır Enver Paşa için. İngiliz işgaline karşı Sosyalist Rusya'nın desteğini arayacak, Türk ve Müslümanları harekete geçirecek ve böylelikle 400 milyonluk İslam alemini İngiliz sömürgesinden kurtaracaktır. Bu amaçla Moskova'ya ulaşmaya çalışan Paşa türlü badireler atlatmıştır. Aylarca hapiste kalmış, birkaç defa uçağı düşmüş ve geçimini sağlamak amacıyla hapisanede resim yapıp satmak zorunda dahi kalmıştır. Belgesellere, filmlere konu olabilecek maceralar yaşamıştır.

Bu niyetlerle yola çıkan Enver Paşa'nın, Anadolu'da Milli Mücadele başarı kazandıkça, nasıl istenmeyen adam haline geldiğini de görmekteyiz Kösoğlu'nun kitabında. Yazarın da belirttiği gibi, Mustafa Kemal liderliğindeki Milli Mücadelenin başarıya ulaşması için halk ve asker arasında hala güçlü olan Enver Paşa figürünün yaratabileceği tehlike bertaraf edilmeliydi. Bunun böyle olması gerektiği Enver Paşa ve yakınları tarafından da biliniyordu. Nitekim, Sakarya zaferine kadar kendisine ihtiyaç duyulabileceği endişesiyle Anadolu ile irtibatını koparmayan ve elinden gelen her şeyi yapan Paşa, zaferden sonra ülkesine dönme hayallerini terk etmiştir. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa ve çevresinin başta Enver Paşa olmak üzere ittihatçılarla ilişkileri özel bir öneme sahiptir. Kösoğlu eserinde bu ilişkileri bütün boyutları ile ortaya koymakta, yanlış algılamaları izale etmeye çalışarak okuyucuya yeni bakış açıları kazandırmaktadır.

Son bölümde Paşa'nın şahadeti ile sonuçlanan Türkistan günlerini okuyoruz

Kösoğlu'nun kaleminden. Bu büyük devlet adamı, elinde kalan son paye olan Dâmâd-ı Halifetü'l-Müslimîn sıfatını da Türk ve İslam aleminin istikbaline vakfetmiş, bu uğurda hiç bilmediği bir coğrafyada ruhunu teslim etmiştir. Kösoğlu göstermektedir ki Paşa, din ve milletini kendi ailesinden bile öncelikli görececek bir adanmışlığa sahiptir ve bu uğurda esirgeyecek hiçbir şeyi yoktur. Enver Paşa'nın şahadete giden mücadelesini okuduğumuzda, Kösoğlu'na kitabına Şehit Enver Paşa ismini verdiren duygu selini içimizde hissediyor ve o varlığını kardeşlerinin varlığına hediye ederek ölümsüzler diyarına yol almıştır.

Bitmeyen bir enerji ve mantığın sınırlayamadığı bir hayal dünyası, kendine güven duygusu, ben merkezietçi, korkusuz, sabırsız, hırslı ve gururlu bir tabiat ile sabır ve mücadelenin gücüne olan derin inancın terkibi olarak tanımlanabilecek olan Enver Paşa'nın bu mizaç zenginliği, kendisi hakkındaki tahlillerde psikolojik unsurların öne çıkmasına sebep olmuştur. Kösoğlu, kitabının özellikle ilk bölümlerinde, Paşa'nın tecrübe ve bilgi eksikliklerini belirtmekten geri durmamıştır. Bununla birlikte, onun erdemlerini, ideallerinin büyüklüğünü ve serdengeçtiliğini de eserinde sık sık vurgulamıştır.

Kösoğlu, kitap boyunca bir hususu özellikle vurgulamaya çalışmıştır ki kanaatimizce Paşa'nın şahadetiyle bize bırakmak istediği mesajı bu vurgulamada bulabiliriz: Enver Paşa, hayallerini hiçbir zaman Anadolu coğrafyası ve insanı ile sınırlandırmayacak bir enginliğe sahip olmuştur. Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'yu terk ettikleri zaman Talat Paşa artık siyasi hayatlarının sona erdiğini söylediğinde, ona karşı çıkararak geniş bir mücadele alanı sunmuştur ki bu alan tüm Türk ve İslam alemini kapsamaktadır.

Enver Paşa ve nesli Türk tarihinin belki de en ağır ve zor bir çeyrek yüzyılının sorumluluğunu omuzlayıp, hayatlarını avuçlarındaki bir kor yığını gibi taşıyarak yaşadılar. Başarılı olamadılar. Hata Osmanlı devleti onların kollarında can verdi. Ama Cumhuriyet de onların kollarında doğdu. Kösoğlu'nun çok güzel tespit ettiği üzere "O son Osmanlı kuşağı, Mustafa Kemal Paşa'da milli gerçekçiliği, Enver'de milli ülkücülüğünü yaşıyordu."

Enver Paşa hakkında çoğu propaganda mahsulü bilgilerimizi gözden geçirmemiz gerektiğini bizlere tekrar hatırlatan, Paşa ve döneminin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine büyük bir katkı yapan Nevzat Kösoğlu'na teşekkür ediyorum. Yine oldukça hacimli olan eserini bıkmadan ve yorulmadan okumamızı sağlayan üslubunun hak ettiği özel takdiri okuyucuların vereceklerinden eminim.